

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

КРЕСІН ОЛЕКСІЙ ВЕНІАМІНОВИЧ

УДК 34.05

**СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ: КОМПАРАТИВНА
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ**

12.00.01 «Теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень»

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2017

Дисертацією є монографія.

Робота виконана у відділі міжнародного права та порівняльного правознавства Інституту держави і права імені В. М. Корещького НАН України.

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор **Петришин Олександр Віталійович**, Національна академія правових наук України, президент, академік Національної академії правових наук України.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Косович Віталій Мирославович**, Львівський національний університет імені І. Франка, завідувач кафедри теорії та філософії права;

– доктор юридичних наук, професор **Лемак Василь Васильович**, Ужгородський національний університет, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

– доктор юридичних наук, професор **Тихомиров Олександр Деонисович**, Національна академія внутрішніх справ, професор кафедри теорії держави і права, член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права.

Захист відбудеться "08" листопада 2017 р. о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано "05" жовтня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Гусаров К.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сума порівняльно-правового знання в різних наукових традиціях сприймається як наукова дисципліна «порівняльне правознавство», у зв'язку з комплексом взаємопов'язаних методів або як сукупність знань про правові системи сучасності в межах загальнотеоретичної юриспруденції. Його еволюція стала предметом сотень здебільшого невеличких за обсягом і описових за змістом розвідок, спрямованих насамперед на доведення давності дисциплінарного становлення чи ще більшої за давності використання порівняльної методології у праві. І ці дослідження значною мірою відображають спроби привласнити щось спільне без визначення своєї історичної ідентичності. Тому практично не розробленими залишаються критерії визначення причин і датування появи порівняльного правознавства чи відповідно визначення переходу від довільного співставлення до наукового порівняння, заснованого на певних методологічних засадах. Здебільшого поза увагою істориків порівняльного правознавства залишається також процес розвитку теоретичних засад порівняльно-правових досліджень, як і плюралізм дисциплінарної організації останніх. Змістовний прорив у дослідженні історії порівняльно-правових досліджень може бути пов'язаний насамперед із зверненням до джерел, їх введенням у науковий обіг та ретельним опрацюванням. Це дасть змогу звільнити їх від референційних нашарувань, усталених стереотипів і штампів, розширити базу для наукових узагальнень.

Теоретичні питання, пов'язані з проблематикою пізнання становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень, розроблялися у працях відомих українських і зарубіжних учених – Р. Давида, В. Дудченко, М. Козюбри, В. Косовича, М. Костицького, В. Лемака, Д. Лук'янова, Л. Луць, Ю. Оборотова, Н. Оніщенко, П. Рабіновича, Ю. Тихомирова, В. Чиркіна та ін.; філософсько- і соціологічно-правові аспекти – П. Гленна, Г. Гурвіча, У. Евальда, М. Кельмана, С. Максимова, П. Мартиненка, О. Мережка, П. Монатері, М. Немитіної, З. Петері, О. Петришина, Л. Ребета, О. Тихомирова та ін.; наукознавчі – В. Поруса, Р. Сміта, В. Стюпіна та ін.; у сфері теоретико-методологічних засад історії політичних і правових учень – В. Горбатенка, В. Графського, Д. Луковської, В. Нерсисянца, О. Скрипнюка та ін.; у сфері історії порівняльного правознавства – Ф. Балаша, У. Батлера, Х. Бехруза, М. Дамірлі, В. Денисова, О. Єгорова, М. Захарової, В. Краснянського, Г. Кьотца, О. Лисенко, Р. Паунда, А. Райлз, А. Саїдова, А. Тилле, Є. Харитонова, О. Харитонової, К. Цвайгерта, Г. Швекова, Ю. Шемшученка та ін.

Звернення до історіографії порівняльно-правових досліджень виявило низку проблем: різне сприйняття питання про їх дисциплінарну належність і відповідно різний предмет праць, присвячених їх еволюції; відсутність фундаментальних праць, наявність лише невеликих розвідок; референтність одних робіт щодо інших, причому референтний ланцюжок може проходити крізь

кілька праць; ігнорування джерел; оперування абсолютно різними матеріалами залежно від належності науковця до певної країни; описовість, відсутність чи слабкість узагальнень; орієнтація на формальні, вторинні показники – наприклад, час появи спеціалізованих кафедр, товариств, журналів, проведення конгресів. Відтак історія порівняльно-правових досліджень та еволюція їх теоретичних засад залишаються малодослідженими.

Хронологічно предмет дослідження обмежено другою половиною XVIII – першою третиною XIX ст., що обґрунтовано впливом комплексу зовнішніх політико-правових і соціально-економічних домінант, суттєвими змінами у світогляді юристів, методології юридичних наук, що привело до формування порівняльного підходу до пізнання правових явищ та ідентичності порівняльно-правових досліджень, їх інституціоналізації. Це і зумовило тему, мету, завдання і хронологічні рамки дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах планових науково-дослідних тем Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України: «Становлення наукового потенціалу порівняльного правознавства в XIX – XX ст.» (2011 р., РК 0111U001927), «Політико-правові стандарти ЄС і напрями вдосконалення моделі модернізації сучасної України» (2011 р., РК 0111U006570), «Трансформація основних принципів міжнародного права в умовах глобалізації міжнародних відносин» (2011 – 2012 рр., РК 0110U008113) та ін. Тема дисертації затверджена Вченою радою Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України 20 грудня 2007 р., протокол № 10.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є концептуалізація становлення та особливостей теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX ст. Для досягнення поставленої мети дисертантом були поставлені такі дослідницькі завдання:

- концептуалізувати становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – на початку XIX ст., визначити їх об'єктну і предметну сфери, методологію їх пізнання;

- систематизувати історіографію пізнання розвитку порівняльно-правових досліджень, виявити її динаміку та видову специфіку, а також основні наукові підходи до осмислення періодів і проблем історії порівняльно-правових досліджень, становлення та еволюції моделей її розуміння;

- узагальнити розвиток ідеї дуалізму природного та позитивного права від Реформації до Просвітництва, розкрити особливості поглиблення кризи ідеї природного права і формування позитивістського праворозуміння у другій половині XVIII – на початку XIX ст. у контексті становлення предмета юридичних наук;

- визначити характер та етапи розвитку ідеї щодо соціальності права та формування на її основі доктрини національного правопорядку та націоналізації позитивного права у XVI –

XVIII ст.;

– прослідкувати еволюцію компаративного підходу, накопичення та організації порівняльного знання у науках про людину в XVII – XVIII ст.; розвиток порівняльного підходу до пізнання права та процес виокремлення порівняльно-правового знання із синкретичних сфер наукового пізнання у XVII – середині XVIII ст.; особливості еволюції та інституціоналізації порівняльно-правових досліджень, вчення про наукове порівняння в праві, зокрема, його цілі та методику здійснення у другій половині XVIII – першій третині XIX ст.;

– визначити роль порівняння у процесі становлення неметафізичного загального вчення про право; значення ідей щодо диференціації наукового знання про право у контексті становлення юридичних наук; особливості концептуалізацій щодо дисциплінарної організації порівняльно-правового наукового знання у досліджуваний період;

– узагальнити спільне і відмінне в теоріях національного правопорядку, вчення про своєрідність національного права;

– виокремити теорії щодо шляхів формування і розвитку загальних елементів у правовому розвитку, особливості вчень щодо діалогу правових систем, взаємодії та запозичення в праві;

– розкрити особливості вчень щодо особливого в розвитку права та класифікації національних правопорядків;

– визначити особливості подальшого (з другої третини XIX ст. донині) розвитку теоретичних засад порівняльно-правових досліджень з метою виявлення їх наступності чи перервності.

Об'єктом дослідження є еволюція порівняльного осмислення соціально-правової дійсності.

Предмет дослідження – становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX ст.

Методи дослідження. Основним філософсько-світоглядним підходом у дослідженні виступає соціологічний різновид позитивістського праворозуміння, який передбачає вилучення із системи методів пізнання будь-яких метафізичних пізнавальних засобів і надає методології діалектичного та переважно дескриптивного, індуктивного характеру. Його предметно орієнтованим і уточнюючим елементом є філософія компаративізму як емпірично орієнтований, історичний, соціальний, плюралістичний, просторовий світогляд. Смыслотворчим елементом для предмета дослідження виступає порівняльно-правовий методологічний підхід, похідний від філософії компаративізму, який ідентифікує об'єкт дослідження, визначає його предмет, інтегрує в єдиний комплекс інші методологічні підходи і методи пізнання. Дослідження також визначається проблемно-тематичним методологічним підходом, підпорядкованим порівняльно-правовому, що інтегрує конкретно-історичний та історико-теоретичний підходи. Завдяки цьому підходу виявлено: проблеми соціалізації права і подолання його дуалізму в контексті забезпечення запиту європейських суспільств на суверенізацію держав, формування національних правопорядків та їх

реформування, забезпечення чіткості правового регулювання та його відповідності особливим умовам розвитку кожної країни; проблеми визначення різнорівневих тенденцій у сфері права та вибудовування моделі його функціонування шляхом створення порівняльно-правової наукової картини світу; проблеми розмежування метафізичного філософського та емпірико-теоретичного компаративістського знання, дисциплінарної організації порівняльно-правового знання; принципи перетворення емпірико-теоретичних відповідей на ці та інші суспільно значущі політико-правові проблеми на соціально-історично обумовлену комплексну програму гносеологічної діяльності порівняльно-правових досліджень; непрямий зв'язок історичних і сучасних теоретичних засад порівняльно-правового знання та ін. Серед філософських методів насамперед використовувалися: діалектичний – при вивченні процесів формування доктрини національного права і компаративістської картини світу та ін.; спостереження, аналізу, синтезу, індукції, експерименту, що найбільш повно застосовані при виокремленні та пізнанні вчення про своєрідні елементи національного права.

Серед загальнонаукових методів використовувалися насамперед: системний – для пізнання соціально-вольової та органічної теорій національного права як двох варіантів системного бачення останнього; порівняльний – для розкриття процесу розвитку порівняння у науках про людину, пізнання елементів учення про загальне в праві, вчення про цілі порівняння в праві протягом цього періоду; метод типологізації – при аналізі класифікацій правових систем та ін. Також використовувалися методи окремих наук: історії права (еволюційний, періодизації, метод порядку або замкненості історичної системи); історії політичних і правових учень (проблемний, наступності, індивідуалізації); історії та соціології науки (інституційний, формалізації, просторовий підхід) та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що ця робота є першим комплексним дослідженням, в якому концептуалізовано становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX ст.

Уперше:

– створено концепт становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень як єдиного теоретичного комплексу, заснованого на плюралістичному соціально-позитивістському мисленні юристів, переконанні у важливій ролі порівняльно-правового знання у пізнанні правової дійсності й трансформації юридичних наук, вченні про особливості його здобуття та організації, систематизації у вигляді порівняльно-правової наукової картини світу;

– розкрито процес виокремлення порівняльно-правового знання з таких синкретичних сфер наукових знань, як камералістика, порівняльне державознавство (порівняльна статистика), загальна історія; вчення щодо цілей порівняння в праві, методики порівняльно-правових досліджень. Встановлено, що серед наукових цілей порівняння в праві виокремлювалися

ідентифікація своєрідних елементів національного права та його оцінка, визначення характеру особливого в праві, що було пов'язано також із класифікацією правопорядків, визначення загального в праві; серед ціннісних – сприяння порозумінню народів, поглибленню гуманістичного світогляду, забезпечення від ідей національної виключності та зверхності; серед практичних – змістовне або формальне конституювання національного права, узгодження елементів складного національного правопорядку, сприяння вдосконаленню національного права за допомогою запозичення зарубіжних правових моделей, використання іноземного права в приватно-правовій сфері та міжнародних економічних відносинах. Серед елементів методики порівняльно-правових досліджень було запропоновано: уникнення апіоризму та суб'єктивізму, непідкорення дослідження завчасно виробленим теоретичним схемам, а навпаки, формулювання теорії на основі порівняння; формування єдиного підходу до правопорядків, зокрема через визначення єдиних критеріїв опису і порівняння права; порівняння дійсного значення правових норм, пізнання їх соціальної своєрідності; необхідність пізнання національного правопорядку в контексті інших правопорядків; виокремлення константи – певного правопорядку, з яким порівнюються інші правопорядки; пізнання правопорядків у межах груп за аналогією на основі презумпції історичної реальності «корінного» права, історичної наступності правопорядків як частини культури народів; презумпція односпрямованого розвитку правопорядків;

– встановлено плюралістичність організації порівняльно-правового знання, співіснування функціональної та дисциплінарної її форм. Доведено, що трансформована юридична наука утвердилася як виразно компаративістська, що значною мірою було також сутнісним вираженням її соціального та позитивістського характеру: виходячи з єдиних теоретичних засад порівняльно-правового мислення, частина вчених наголошувала на порівняльному характері знання про право загалом, інші в контексті його диференціації запропонували виокремлення як наук порівняльного правознавства, порівняльної історії права, галузевих порівняльних дисциплін;

– виокремлено і реконструйовано комплекс теорій, що разом становлять порівняльно-правову наукову картину світу, яка мала загальноююридичний і компаративістський характер. Зокрема, це теорії щодо ексклюзивності національної форми правопорядків, характеру їх своєрідних і загальних елементів, взаємодії правових систем, формування груп національних правопорядків як особливого в праві та можливості їх класифікації тощо;

– розкрито вчення про змістовну своєрідність національного права, елементами якого є такі принципи: історичність своєрідних елементів, що визначаються суспільним розвитком у конкретних умовах, цілком або здебільшого відмовляючи їм у субстанційності; неможливість існування абсолютно автохтонного права, несамодостатність своєрідного, відкритість правових систем до взаємодії; залежність розширення чи звуження сфери своєрідних елементів від волі суспільства та інших чинників, можливість альтернативних варіантів щодо цієї сфери;

неможливість цілковитого позбавлення національного права його своєрідних елементів, їх необхідність;

– реконструйовано вчення про загальне в правовому розвитку, в тому числі розвиток ідей відносної подібності у праві та іманентного характеру загального в окремому, заперечення можливості загальної позитивної форми права і змістовної тотожності національних правопорядків;

– відтворено вчення про внутрішній і зовнішній діалог правових систем, запозичення в праві. Концепція внутрішнього діалогу передбачала взаємодію виокремлених і усвідомлених своєрідних і загальних елементів у межах національного правопорядку, зовнішнього діалогу – виникнення подібностей у праві в результаті запозичення, кореляції та суперництва правопорядків. Було визнано, що це два боки одного діалогу, результатом якого є сприйняття правотворцями та вченими окремих елементів чи принципів права – загальне є конвенційним. Сформувалися органічна і соціологічна концепції взаємодії правопорядків, базові засади яких співпадають;

– виокремлено вчення про особливе в праві, правову сім'ю та інші форми існування особливого в праві, класифікацію національних правопорядків. Ідея соціального особливого впливала із суперечності між апіорним проголошенням всесвітньої стадіальності правового розвитку і вивченням конкретних механізмів взаємодії правових систем, є побічним продуктом усвідомлення не-універсальності значення і реального поширення релігійних учень та римського права; регіональності, культурної та іншої обумовленості ідей природного права; намагання визначити межі етнокультурних традицій народів, що не співпадають з кордонами держав; виявлення нерівноцінних зв'язків між національними правопорядками. Було розвинено теорію правової сім'ї як середньої і максимальної об'єктивної одиниці між національним правопорядком і загальнолюдським правовим розвитком, що є внутрішньо пов'язаним феноменом, сумою суттєвих елементів і взаємодій, що склалися історично і є загальними для певної групи правопорядків, найвищою одиницею правового розвитку і найширшим об'єктом юридичної науки, існування якого матеріалізується у вигляді особливих іманентних елементів у національному праві;

– виявлено суттєвий внесок українських учених у розвиток компаративного мислення юристів і становлення основних елементів теоретичних засад порівняльно-правових досліджень (розвиток порівняльного підходу до пізнання права, питання про цілі порівняння в праві, про порівняння як основу загального вчення про право, теорії національного права і питання про його своєрідні елементи тощо);

– розкрито історичну наступність теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у досліджуваний і в пізніші періоди їх розвитку, що виявляється насамперед на проблемно-тематичному рівні. Зокрема, це проблеми: предмета і об'єкта порівняльно-правових досліджень, цілей порівняння права, ролі порівняння у формуванні загального вчення про право, організації /

дисциплінарності загального і галузевого порівняльно-правового знання, формування порівняльно-правової наукової картини світу та похідної від неї правової карти світу, засад взаємодії правових систем.

Удосконалено:

– положення щодо значення завершення формування позитивістського праворозуміння для становлення предмета юридичних наук. Природне право було виведено з правової картини світу до сфери філософії і позбавлено позитивного змісту. Ексклюзивність позитивного права як предмета правознавства зробила національні правопорядки легітимними і самодостатніми. Правознавство було проголошено окремою від філософії, автономною наукою про позитивне право, що передбачало формування власної системи понять на основі емпіричних досліджень;

– положення щодо значення ідеї національного правопорядку і націоналізації права для становлення об'єкта юридичних наук. У XVII – XVIII ст. європейська політико-правова думка запропонувала новий соціальний суб'єкт, що мав надати легітимності, органічності, стабільності державі та праву – націю. Ця ідея обґрунтувала внутрішню неподільність держав та їх зовнішній суверенітет. Концепт національного права був зовнішньо плюралістичним, поділяючи світ на формально рівні у своїй індивідуальності та переважно локалізовані в межах держав національні правопорядки. Одним із найважливіших напрямів трансформації доктрини галузей права стала її соціалізація у формі націоналізації: поступова асиміляція римського права; узагальнення звичаєвого права; формування доктрини публічного права з визнанням соціально-вольового, договірнього, територіального характеру владних відносин, рівності та суверенітету держав тощо. Те, що національні держави стали основними суб'єктами правового розвитку світу, перетворило національне право, його творення та пізнання на основний об'єкт юридичної науки;

– обґрунтування плюралізму функціональної та дисциплінарної форм організації порівняльного знання у науках про людину – співіснування двох взаємопов'язаних моделей: порівняння і порівняльне знання як основа універсалізації предмета науки загалом та заснування спеціальної наукової порівняльної дисципліни в межах відповідної науки – за умови її бачення як комплексу наукових дисциплін;

– наукові підходи до розуміння інституціоналізації порівняльно-правового знання. Введено в науковий обіг і узагальнено дані щодо численних спеціалізованих кафедр в університетах і наукових журналів, Бюро зарубіжного законодавства у Франції тощо, що дало змогу показати масовий і різноплановий характер такої інституціоналізації;

– положення щодо принципово важливої ролі порівняльно-правового знання у формуванні неметафізичного загального вчення про право. Окремий від філософії статус юридичної науки об'єктивно ставив питання про самостійні шляхи і принципи його побудови. Було визнано, що догматики галузей національного права для цього недостатньо, ізольоване національне

правознавства проголошено ненауковим, національне право мало пізнаватися в контексті інших правопорядків, а загальне вчення про позитивне право мало охоплювати всі правопорядки. Основним інструментом конструювання правової картини світу та нової юридичної науки для її пізнання став порівняльний підхід;

– засади диференціації знання про право та формування юридичних наукових дисциплін. Тогочасні вчені пропонували диференціацію вчення про право між галузевою догматикою, загальним позитивним правознавством та позитивною філософією права як наукою про форми і поняття в праві. Вчені або наголошували на порівняльному характері знання в межах загального правознавства, або ототожнювали останнє з порівняльним правознавством. Також пропонувалося віднесення до загального правознавства міжгалузевих і спеціальних наук, зокрема, порівняльного правознавства;

– розуміння процесу становлення компаративних наукових дисциплін – порівняльного правознавства, порівняльної історії права, галузевих порівняльно-правових дисциплін. Встановлено, що порівняльне правознавство виникає в результаті виокремлення порівняльно-правового знання з порівняльно-державознавчого і під впливом інших порівняльних дисциплін; його перша концептуалізація як теоретико-методологічного підходу сягає 1800 р., навчальної дисципліни – 1805 р., наукової дисципліни – 1810 р. Виявлено основні концептуалізації порівняльного правознавства у першій третині XIX ст. та його інституціоналізацію в системі юридичної освіти. Порівняльна (загальна) історія права виникла шляхом виокремлення порівняльно-правового знання із загальної історії під впливом «кодіфікаційних дебатів» у німецьких державах та підходів інших порівняльних дисциплін. Першу її концептуалізацію як навчальної дисципліни здійснено у 1818 р., як науки – у 1823 р. Порівняльний підхід у галузевих юридичних дослідженнях чітко виокремлюється принаймні з початку XVIII ст., його було концептуалізовано починаючи з 1800 р.; галузеві порівняльно-правові навчальні дисципліни утвердилися на початку XIX ст. й були концептуалізовані у 1820 – 1830-х роках;

– характеристику основних теорій національного права. Для соціально-вольової теорії були характерні: вимога територіально-суб'єктної відповідності правопорядку нації та державі, їх ототожнення щодо сучасного розвитку права; ідея рівноцінності національних правопорядків, інституціоналізованих у формі держав. Органічна теорія розглядала націю як природну спільноту, об'єднану спільністю походження, яка, проте, наділена низкою соціальних і етнокультурних характеристик, соціопсихологічною єдністю; правотворення є частиною життя нації і супроводжує її розвиток незалежно від власного державотворення, хоча останнє є ознакою її зрілості; соціальна воля і національний правопорядок детерміновані й похідні від життєдіяльності нації; національні правові традиції рівні за своїм характером та індивідуальністю незалежно від наявності державності, а національні правопорядки є не випадковими й тривалими у часі явищами. Обидві

теорії підкоряли особу, її суб'єктивне і об'єктивне право нації (її волі чи традиції), розглядали останню як тотальність, колективного індивіда і окреме в правовому розвитку; соціальне об'єктивне право повністю знімає в собі суб'єктивне право людини.

Набули подальшого розвитку:

– джерельна база пізнання теоретичних засад порівняльно-правових досліджень. До наукового обігу введено низку документів щодо інституціоналізації порівняльно-правового знання, праці вчених XIX – XX ст., у тому числі шляхом перекладів і публікації;

– уявлення про динаміку розвитку історіографії, усталену модель аналізу, критерії періодизації еволюції теоретичних засад порівняльно-правових досліджень. До історії порівняльно-правових досліджень учені почали звертатися у 30-х рр. XIX ст., на спеціалізований предмет дослідження вона перетворилася у 1850-х рр. і з 1900 р. була визнана в такій якості. Перші сплески зацікавленості цим предметом датуються 1850 – 1860-и рр. і початком XX ст. Відтоді кількість досліджень зростає повільно, а після Другої світової війни – різко. Ці дати співпадають з трансформаціями у порівняльному правознавстві. У середині XX ст. історія порівняльно-правових досліджень була інтегрована до університетських підручників з порівняльного правознавства, що сприяло її популяризації. У 1900 р. сформувався «канон» історії юридичної компаративістики, що й донині суттєво впливає на розвиток відповідних досліджень. Для нього характерне вибіркоче ознайомлення з джерелами, переважне ігнорування ідей та подій другої половини XVIII – першої половини XIX ст. Поступово останні стали предметом уваги вчених, але без суттєвого розширення джерельної бази досліджень, що приводить до помилкових узагальнень. Підходи до виникнення та трансформації порівняльно-правових досліджень в історіографії можна класифікувати на: філософсько-світоглядний, теоретичний та методологічний, інституційний, зовнішній.

– підходи до визначення об'єкта і предмета пізнання еволюції теоретичних засад порівняльно-правових досліджень. Підходами до визначення об'єкта є: історична перспектива формування сучасних теоретичних засад; визначення теоретичних засад виходячи з їх історичного розвитку; пізнання специфічної ролі та значення порівняльно-правових досліджень та їх теоретичних засад у конкретних історичних умовах. На практиці ці підходи поєднуються. Підходи до визначення об'єктів дослідження в контексті історії політичних та правових вчень, історії науки подібні до них і можуть бути визначені як кумулятивний і не-кумулятивний, бажаним є їх поєднання. Основні підходи до визначення предмета у контексті пізнання становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень: історія порівняльного правознавства як дисципліни; історія порівняльно-правового знання; історія порівняльного правознавства як світоглядного явища; розвиток спеціалізованої порівняльно-правової діяльності; еволюція інституціоналізації порівняльного правознавства; розвиток порівняльно-правових досліджень;

розвиток теоретичних і філософських засад порівняльно-правових досліджень. Домінує поєднання дисциплінарного та інституційного підходів. Такий кумулятивний підхід переважно ігнорує принцип історизму і не відображає багатоманітність розвитку теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у різних конкретно-історичних умовах. У контексті формулювання предмета порівняльного правознавства, наукознавства, історії політичних і правових учень, історії наук предметом здебільшого виступає система сучасного теоретичного знання в його історичному становленні або «наскрізні» проблеми, що формулюються також виходячи насамперед із позицій сучасності.

Практичне значення одержаних результатів. Положення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження можуть бути використані: у науково-дослідній роботі – для подальшого розроблення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень, юридичної наукової картини світу, правової карти світу; у навчальному процесі – при підготовці підручників і навчальних посібників, у викладанні порівняльного правознавства, історії політичних і правових учень, історії юридичної науки, історії та теорії держави і права, філософії та соціології права; у правотворчій діяльності – при розробці методик порівняльно-правової експертизи нормативно-правових актів, адаптації законодавства України до законодавства ЄС; у правовиховній роботі – для підвищення рівня правосвідомості та правової культури громадян.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорена на спільних засіданнях відділів міжнародного права та порівняльного правознавства, історії держави і права та теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Основні положення і висновки дослідження представлені на *84 міжнародних, зарубіжних, всеукраїнських та інших наукових конференціях та інших наукових заходах* протягом 2002 – 2017 рр., серед них: *наукова доповідь* на засіданні Президії НАН України (22 жовтня 2010 р.); *наукове повідомлення* на Бюро Відділення історії, філософії та права НАН України (30 березня 2010 р.); *2 доповіді* на Вченій раді Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України (березень, травень 2010 р.); *6 відкритих лекцій* (Київський університет, 27 лютого 2015 р.; Паризький університет-2, 12 липня 2014 р.; Паризький університет-1, 9 липня 2014 р. та ін.); *виступи на 8 міжнародних конгресах і симпозіумах* (Конгрес Європейської асоціації юридичних шкіл «Юридичні факультети на перехресті», м. Стамбул, 16-19 квітня 2015 р.; XVIII Міжнародний конгрес порівняльного права, м. Вашингтон, 25-31 липня 2010 р.; XXIV Світовий конгрес філософії права та соціальної філософії «Світова гармонія і верховенство права», м. Пекін, 15-20 вересня 2009 р.; та ін.); *34 міжнародних наукових конференціях* («Компаративістські читання», м. Одеса, 26-28 квітня 2013 р.; «Сучасні тенденції та перспективи розвитку європейського права: досвід для України», м. Шамборі (Франція), 9-16 січня 2010 р.; «Євразія – діалог культур, партнерство цивілізацій», м. Ташкент (Узбекистан), 21-24 жовтня 2008 р. та ін.); *3 міжнародних наукових школах-практикумах*

(Літня школа з континентального права, м. Париж, липень 2014 р.; VI Міжнародна школа молодих учених-юристів «Держава у світі, що змінюється», м. Москва, 26-28 травня 2011 р.; Міжнародна школа-практикум “Закон: стабільність і динаміка”, м. Москва, 1-3 червня 2006 р.); 29 *всеукраїнських наукових конференціях, семінарах, круглих столах.*

Публікації. Основні положення та результати дисертації викладено у 76 наукових працях, серед яких: 2 індивідуальні монографії, 3 розділи у колективних монографіях (з них 2 англійською мовою опубліковано у Великобританії), 31 стаття у вітчизняних фахових виданнях з юридичних наук, 6 статей у наукових періодичних виданнях зарубіжних держав, 34 інші публікації (1 довідник, 1 бібліографічний покажчик, 1 розділ у навчальному посібнику, 31 стаття у збірниках наукових праць та матеріалах конференцій, 4 з яких – зарубіжні). Автор здійснив одноосібно або в співавторстві 42 наукові переклади з іноземних мов з проблематики дисертаційного дослідження (Е. Ганс, П. Гленн, Р. Давид, У. Евальд, Г. Кьотц, Ж.Л.Е. Лерміньє, Н.Н. Фальк, П.Й.А. Фейєрбах, Б. Фоварк-Коссон, К.С. Цахарія та ін.).

Структура та обсяг дисертації. Монографія складається із вступу, чотирьох частин, що поділяються на десять розділів, післямови та висновків, списку використаних джерел (707 найменувань). Загальний обсяг роботи – 680 сторінок, з них основний текст – 631 сторінку, список використаних джерел – 49 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, висвітлено рівень вивчення теми, визначено мету і завдання, об’єкт і предмет дослідження, його хронологічні та географічні рамки.

Частина I «Історіографічні й теоретико-методологічні основи осмислення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX ст.». У розділі I «Історіографія пізнання розвитку порівняльно-правових досліджень» розглянуто динаміку осмислення історії порівняльно-правових досліджень та розвитку видів присвячених їй наукових праць (узагальнюючі праці, вивчення окремих періодів і проблем, національних і макрорегіональних традицій, ідей окремих компаративістів, інституціоналізації та теоретико-методологічних питань історії порівняльно-правових досліджень). Співставлено їй узагальнено критерії її періодизації (філософсько-світоглядний, теоретичний та методологічний, інституційний, зовнішній). Показано, що до історії порівняльно-правових досліджень учені зверталися починаючи з 1830-х рр., на спеціалізований предмет дослідження вона перетворилася у 1850-х рр., а з 1900 р. її було широко визнано в такій якості. Доведено, що динаміка звернення до історії юридичної компаративістики була пов’язана із змінами в її теоретичних, методологічних, інституційних

засадах, що викликало необхідність осмислення її спадщини. Виокремлено «канон» розуміння історії порівняльно-правових досліджень, що сформульований ще у 1900 р. і, з незначними поступовими змінами, домінує й досі.

У розділі 2 *«Наукові підходи до осмислення періодів і проблем історії порівняльно-правових досліджень»* аналізуються інтерпретації окремих сюжетів присвячених їм історичних праць. Встановлено, що такими сюжетами є розвиток порівняння в праві в різні історичні періоди та окремі наукові проблеми (внесок у розвиток порівняльно-правових досліджень ідей і праць Ш.-Л. Монтеск'є, П.Й.А. фон Фейєрбаха, історичної та історико-філософської шкіл права, інституціоналізація порівняльно-правових досліджень у першій третині ХІХ ст.). Виокремлено, співставлено й узагальнено оцінки кожного із цих сюжетів. Доведено, що причинами їх неоднозначності, окрім відмінностей підходів учених, є вибіркоче і фрагментарне опрацювання джерел, референтний характер одних праць щодо інших, що призвело до домінування звуженого та викривленого розуміння розвитку порівняльно-правових досліджень.

У розділі 3 *«Концептуалізація дослідження становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень»* розглянуто об'єктну і предметну сфери, методологію аналізу теоретичних засад порівняльно-правових досліджень. Виявлено особливості основних підходів до визначення об'єкта у контексті дослідження становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень, а також історії політичних та правових вчень, історії науки. Об'єкти дослідження визначено як: 1) відтворення, на основі реконструкції та систематизації ідей та дискусій другої половини ХVІІІ – першої третини ХІХ ст., цілісного розвитку комплексу теоретичного порівняльно-правового знання; 2) визначення ролі та значення порівняльно-правового знання у становленні та диференціації юридичних наук протягом цього періоду; 3) відтворення наукової порівняльно-правової картини світу в контексті кризи метафізичної картини світу класичної філософії. Предметом дисертаційного дослідження є формування та внутрішня історія теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині ХVІІІ – першій третині ХІХ ст. – як (1) сфери інтелектуального пошуку і водночас комплексу теорій, концепцій та понять щодо природи порівняльно-правового знання, його предмета, об'єктів, цілей, дисциплінарної організації, місця в дисциплінарній структурі юридичних знань, що (2) одночасно відображають особливі світоглядні настанови, результати емпіричного порівняльного пізнання та загальний теоретичний розвиток юридичних наук у певних історичних, географічних, культурних, групових та інших межах, але (3) виокремлені у відносне ціле в результаті узагальнення та теоретизування і мають значення узгодженого у цих межах фундаментального знання, що сприймалося вченими цього періоду як достовірне і об'єктивне основа розвитку наукових і науково-практичних програм, формулювання загальних і спеціальних теорій нижчого рівня. Розкриваються авторське розуміння і специфіка використання методології дослідження: соціологічно-позитивістське праворозуміння

як світоглядна засада, філософія компаративізму як його предметно орієнтований і водночас уточнюючий елемент, основні методологічні підходи (порівняльно-правовий і проблемно-тематичний), філософські, загальнонаукові методи, пізнавальні засоби окремих наук.

Частина II «Передумови і контекст становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень». У розділі 4 *«Трансформація уявлень про природне право і становлення предмета юридичних наук»* розглянуто розвиток ідеї дуалізму природного та позитивного права у XVI – першій половині XVIII ст., а також наростання її кризи і формування позитивістського праворозуміння у другій половині XVIII ст. – на початку XIX ст. Доведено, що наслідком Реформації в Європі стало поступове заперечення можливості досягнення тотожності релігійної етики й права, усвідомлення їх різної природи, а також визнання автономності людської волі, що реалізується в позитивному праві. Замість теологічної формувалася раціоналістична теорія природного права, на ній засновувалося загальне вчення про право, а позитивне право залишалося сферою насамперед догматичних досліджень. Тенденцією XVIII ст. стало поступове розмивання теорії природного права, виведення його з предмета юридичного пізнання. Вона інтенсифікувалася у 1780 – 1790-х рр., коли було проголошено філософський, етичний характер природного права, а позитивне право стало розглядатися як вияв суспільної волі і одночасно історично сформований досвід регулювання суспільних відносин, самостійний вияв відносної, неуніверсальної та невічної людської раціональності. Природне право стало розумітися як узагальнений досвід позитивно-правового розвитку різних суспільств, усвідомлені обмеження здійснення права як свободи волі, особливості розвитку політико-правових учень і правосвідомості окремого народу, або як філософія права, логічні форми і конструкції, що не мають конкретного позитивного змісту. Ексклюзивним предметом правознавства стало позитивне право.

У розділі 5 *«Формування доктрини національного права і трансформація об'єктної сфери юридичних наук»* розглянуто розвиток ідеї соціалізації права у XVI – XVIII ст., а також соціалізації доктрини національного та міжнародного права. Встановлено, що у XVI – XVII ст. сформувалося вчення про соціальну сферу буття автономного індивіда, реалізовану в соціальній інтеграції, найвищим втіленням якої є територіальне і громадянське суспільство. Інструментом такої інтеграції стало право, що перетворювалося на соціальне, творіння людей для забезпечення їх інтересів; як одна із форм її інституціоналізації розглядалася держава, конституційована і підпорядкована суспільству за допомогою права, але суверенна і відносно автономна від суспільства, локалізована в часі та просторі. Поступово у цьому вченні поглинаються функціональні співтовариства, а суспільство втрачає самоцінність і більшою чи меншою мірою зливається з державою, яка набуває рис тотального соціального феномена, суб'єктивне колективне право об'єктивується й ексклюзивно втілюється у праві держави. Все це стало основою ідеї соціального та правового плюралізму і було підкріплене вченням про націю як новий соціальний

суб'єкт, який «зняв у собі» індивідуальну волю і надав соціально-вольової легітимності, органічності, стабільності державі та праву; національне право стало основним об'єктом правознавства. Це дістало відображення у соціалізації доктрини основних галузей права (асиміляція римського права, узагальнення і модернізація звичаєвого права, формування доктрини національного публічного права), новому розумінні міжнародного права як сфери між-національних зв'язків. Це уможливило та зробило необхідним порівняльне пізнання національних правопорядків.

Частина III «Гене́за теоретичних засад порівняння в юридичних науках». У розділі 6 *«Ідея пізнання зарубіжного досвіду і порівняння в праві»* розглянуто розвиток компаративного підходу в науках про людину, еволюцію порівняння у правознавстві в XVII – першій половині XVIII ст., формування порівняльного підходу в юридичних науках у другій половині XVIII – першій третині XIX ст. Доведено, що в процесі еволюції порівняльних досліджень у низці наук сформувалися дві взаємопов'язані моделі: порівняння і порівняльне знання як основа універсалізації предмета науки загалом і водночас заснування в її межах спеціальної наукової порівняльної дисципліни. Це стало підставою переконання в тому, що емпіричні порівняльні дослідження мають стати основою всіх наук, а також загальної порівняльної теорії та філософії. Проаналізовано вчення XVIII ст. щодо соціальної природи людини, її історичності й недетермінованості ані зовнішньою волею, ані первинною субстанцією; окремішності гуманітарних і суспільних наук, сутністю яких є самостановлення, а їх методологія є емпіричною. В останній принциповими засадами стають різноманіття та порівняння як спосіб його пізнання, ідеї історичності, рівноцінності досвідів, неунікненності відмінностей. На цій основі розглянуто трансформацію мовознавства та історії, роль у цьому порівняльного знання. Доведено, що початок цілеспрямованого порівняння в праві з науковою метою пов'язаний з виокремленням у межах камералістики державознавства (статистики) у першій половині XVIII ст. Засадами порівняльно-правових досліджень, що поширилися у другій половині XVIII ст., були переконання в тому, що вивчення лише одного правопорядку не може бути предметом науки, що суть явища полягає не в ньому самому, а в інших та їх узагальненні, що порівняння є засадою формування будь-якої науки. Реконструйовано вчення другої половини XVIII – першої третини XIX ст. про цілі порівняння, серед яких виділено наукові (оцінка національного права як окремого в правовому розвитку та його своєрідності, визначення особливого і загального в праві), ціннісні (сприяння порозумінню, поглиблення гуманістичного світогляду та ін.) та практичні (змістовне або формальне конституювання національного права, узгодження елементів складного національного правопорядку, сприяння вдосконаленню національного права за допомогою запозичення зарубіжних правових моделей тощо). Проаналізовано запропоновані протягом цього періоду елементи методики порівняльно-правових досліджень.

У розділі 7 «Плюралізм організації порівняльно-правового знання» розкрито вчення про відокремлення знання про позитивне право від філософії і формування на його основі позитивної, суспільної, емпіричної юридичної науки, становлення її історико-філософської та історичної шкіл, значення для цього процесу дискусії останніх у 1810 – 1817 рр., їх спільну платформу та подальше зближення. У контексті суперечки щодо національного чи універсального характеру предмета юридичної науки аналізується вчення цих шкіл про порівняння як основу загального вчення про право і конструювання наукової картини світу юридичних наук. Охарактеризовано розвиток учення про диференціацію юридичних наук та їх систему, місце в якій мало посісти інституціоналізоване порівняльно-правове знання. Реконструйовано особливості первинної концептуалізації порівняльного правознавства та порівняльної історії права, перші спроби конструювання порівняльних галузевих юридичних дисциплін, інституціоналізацію цього комплексу в університетській освіті та спеціалізованих наукових журналах.

Частина IV «Порівняльно-правова наукова картина світу». У *вступі* аналізуються теоретичні та історичні аспекти формування спеціальнонаукових картин світу. Доведено, що найважливішим проявом порівняльно-правового мислення вчених-юристів стало формування неметафізичної наукової картини світу – окремого, особливого і загального в правовому розвитку. У *розділі 8 «Окреме в праві та його своєрідність»* виокремлюються і розкриваються соціально-вольова і органічна теорії національного права, а також вчення про його своєрідні елементи в окреслений період. Доведено, що для першої теорії характерні вимога територіально-суб'єктної відповідності правопорядку громадянському суспільству, нації та державі, їх отождолення щодо сучасного розвитку права. Територіальність національних правопорядків давала змогу конструювати правову карту світу, на якій не залишалося місця для інших правових утворень. Для органічної теорії нація була природною спільнотою, але наділялася також низкою соціальних і етнокультурних характеристик, соціопсихологічною єдністю; правотворення є частиною життя нації і постійно супроводжує її розвиток незалежно від власного державотворення, хоча останнє є ознакою її зрілості. Це не заперечує соціальну волю, але робить її детермінованою, наперед визначеною і похідною, одним із проявів і наслідком життєдіяльності нації, а не її конституантою, відмовляє соціальній волі й державі у самоцінності. Обґрунтовано, що органічна теорія більш послідовно створювала підстави для розгляду національних правових досвідів як рівних за своїм характером та індивідуальністю, а національні правопорядки – як невідповідні й тривалі у часі явища. Обидві теорії підкоряли особу, її суб'єктивне і об'єктивне право нації (її волі чи традиції), однозначно розглядали останню як тотальність, колективного індивіда і одиницю правового розвитку. Доведено, що в 1820-х рр. ідеї національного та державного характеру права остаточно поєднуються. Показано розвиток учення про змістовну індивідуальність (своєрідність) кожного національного правопорядку – його унікальні елементи та особливості його загальних (поширених

більш як в одному правопорядку) елементів, зокрема, на основі концепції саморозвитку права народу (зумовленого природними детермінантами, культурною традицією, колективними розумом чи психологією, національним духом та ін.), результатом якого є його своєрідний історичний досвід. Доведено, що тогочасні вчені визнавали: історичність своєрідних елементів у національному праві, цілком або здебільшого відмовляючи їм у субстанційності; неможливість існування абсолютно автохтонного права в тогочасному світі, несамодостатність своєрідного, відкритість правових систем до взаємодії; залежність розширення чи звуження сфери своєрідних елементів від волі суспільства та інших чинників, можливість альтернативних варіантів щодо цієї сфери; неможливість цілковитого позбавлення національного права його своєрідних елементів без припинення його існування, їх необхідність.

У розділі 9 *«Загальне в праві та шляхи його формування»* показано банкрутство ідеї щодо можливості загальносвітового правопорядку, для якого був відсутній нормативний простір в умовах визнання територіальності й суверенітету держав. Пошуки загального в праві виявилися у спробах осмислення змістовних подібностей у розвитку правових систем: можливість досягнення змістовної тотожності національних правопорядків, а також єдиного інваріантного прогресу в правовій сфері було заперечено, натомість визнано можливість відносної змістовної подібності як однієї з конкуруючих тенденцій розвитку правопорядків (виокремлено і розкрито філософсько-раціональний та історико-соціальний підходи до неї). Іншим підходом до вивчення загального в праві стало вчення про внутрішній та зовнішній діалог правопорядків. Перший передбачав ідентифікацію в межах правопорядку загальних елементів поряд із національно-своєрідними. Другий охоплював процеси виникнення подібностей у національних правопорядках у результаті запозичення, кореляції та суперництва. Обґрунтовано, що згадані теорії передбачали іманентність і процесуальність своєрідних і загальних елементів у національному праві. Виокремлено органічну і соціологічну концепції взаємодії правопорядків, засади яких є сумісними, а найбільш базові з них співпадають: розуміння сучасних правопорядків як відкритих, неунікненності їх взаємодії й більшої чи меншої користі від неї; визнання наявності подібних проблем у різних правопорядках і відповідно припущення існування досконаліших моделей їх вирішення, що можуть бути запозичені; припущення можливості перенесення елементів права від одного правопорядку в інший без втрати їх змісту; ідея добровільної й обмеженої рецепції, що виходить з усвідомлених потреб суспільства-реципієнта та сумісності правопорядків; вимога адаптації форми запозичених елементів і кореляції їх змісту для забезпечення відповідності умовам суспільства-реципієнта; презумпція формування загального у праві в результаті історичної, конкретної, постійної взаємодії правопорядків.

У розділі 10 *«Особливе в праві та класифікація національних правопорядків»* показано, що особливе в праві, згідно з поглядами тогочасних учених, можна визначити як суму суттєвих

елементів і взаємодій, що склалися історично і є загальними для певної групи правопорядків; момент розвитку поняття права, вид судження і умовиводу, максимальний ступінь об'єктивності в праві, що є результатом конкретної взаємодії окремих (національних правопорядків), передбачає внутрішню спорідненість і співвіднесення об'єктів. Це найвища одиниця правового розвитку і найширший об'єкт юридичної науки; узагальнення ж більш високого рівня є суб'єктивними і входять до предмета філософії. Поява ідеї соціального особливого в праві була закономірною, випливала із суперечності між апіорним проголошенням всесвітньої стадіальності правового розвитку і вивченням конкретних механізмів взаємодії правових систем, усвідомлення неуніверсальності наднаціональних правових масивів і правових доктрин, неспівпадіння меж етнокультурних традицій народів з кордонами держав, виявлення нерівноцінних зв'язків між національними правопорядками. Доведено, що у досліджуваній період розвинено теорію сім'ї правових систем як середньої і максимальної об'єктивної одиниці між національним правопорядком і загальнолюдським правовим розвитком, що є внутрішньо пов'язаним феноменом, існування якого матеріалізується у вигляді особливих іманентних елементів у складі національного права. Показано, що проблематика правових сімей та їх класифікації низкою вчених уже була виокремлена як сфера наукових знань. У основу визначення особливого в праві деякими вченими були покладені: фізико-географічний детермінізм, ареали поширення релігій, належність до римської правової традиції, поділ на західне і східне право. Ці теорії виявили непослідовність, а також субсидіарність щодо теорії правових сімей. Їх об'єднує пошук одиниці правового розвитку, ширшої за правову сім'ю, який не був успішним і не супроводжувався конвенцією вчених.

У післямові *«Питання подальшого розвитку теоретичних засад порівняльно-правових досліджень»* доведено, що комплекс питань, який охоплюється поняттям «теоретичні засади порівняльно-правових досліджень», залишився наскрізним протягом XIX-XX ст. Конкретно-історичні відповіді на ці питання суттєво змінювалися. Предмет і об'єкт порівняльно-правових досліджень були розширені; цілі порівняння конкретизувалися; поряд з індуктивним реабілітований дедуктивний шлях формування загального вчення про право; збереглася дискусія про характер порівняльно-правового знання, його функціональну чи дисциплінарну інституціоналізацію, до неї додалося вчення про компаративізм як елемент юридичного мислення; набула завершеності порівняльно-правова наукова картина світу; вчення про взаємодію правових систем стало більш конкретизованим і розгалуженим.

ВИСНОВКИ

1. Вивчення еволюції порівняльно-правових досліджень має 180-річну історію і стало окремим предметом уваги вчених вже понад століття. До середини XX ст. це окремі сплески зацікавлення цим предметом, опісля – постійне збільшення кількості досліджень, а протягом

останньої чверті століття – кардинальне кількісне та якісне зростання. За останні понад сто років сформувалася загальноприйнята модель відповідних наукових праць, постійне відтворення і вдосконалення якої супроводжувалося недостатнім зверненням до джерел, а також ігноруванням чи фрагментарним аналізом ранньої історії порівняльно-правових досліджень та їх теоретичних засад. Це призвело до усталення необґрунтованих тверджень щодо пізнього (у другій половині XIX чи на початку XX ст.) становлення останніх. Поширення нових видів наукових праць у цій сфері та звернення уваги вчених на ранню історію порівняльно-правових досліджень, починаючи з 90-х рр. XX ст., суттєво збагатили базу вивчення розвитку юридичної компаративістики, але поки не привели до широких узагальнень і перегляду усталених історичних схем. Представлені в історіографії підходи до виникнення та трансформації порівняльно-правових досліджень доцільно класифікувати на: філософсько-світоглядний, теоретичний та методологічний, інституційний, зовнішній.

2. Основним сюжетом історіографії передісторії та історії порівняльно-правових досліджень є характеристика окремих їх періодів. Учені погоджуються у тому, що елементи порівняльного аналізу, насамперед як елемент юридичної техніки, почали використовуватися ще в Стародавньому світі, протягом століть залишалися одиничними, принагідними, ізольованими, синкретичними, не мали розвиненої методології та самостійних теоретичних засад, але містили елементи компаративістського ставлення до права. Стосовно періодів починаючи з Відродження та Реформації вчені погоджуються щодо: зростання кількості порівняльно-правових досліджень; появи в них елементів критичного аналізу, релятивізму та історизму; початку осмислення особливостей використання порівняльного методу в правовому пізнанні.

Друга половина XVIII – перша третина XIX ст. – малодосліджений період еволюції порівняльно-правових досліджень, що визначається авторами здебільшого через зовнішні умови та чинники. Лише в останні десятиліття зроблено кроки до вивчення власне розвитку порівняльно-правових досліджень протягом цього періоду, в результаті чого доведено: їх суттєве поширення, формування наукових шкіл з чітко визначеними порівняльно-правовими програмами, переважну орієнтацію досліджень на ідентифікацію національного права та його особливостей, перехід до переважно міждержавного порівняння, початок перетворення порівняльно-правових досліджень на спеціалізовану сферу в межах юридичної науки, дискредитацію дедуктивних підходів і поширення історизму, появу перших елементів інституціоналізації порівняльно-правових досліджень. Також автори синтетичних нарисів переважно погоджуються в тому, що протягом цього часу: теоретичні та методологічні засади порівняльно-правових досліджень практично не розроблялися, відповідні одиничні розробки не знаходили розуміння та визнання юристів; компаративісти суттєво не впливали на розвиток правознавства. Проаналізовані дослідниками у межах спеціальних сюжетів матеріали, особливо протягом останніх десятиліть, дають підстави заперечити ці твердження, але

поки що вони не були піддані сумніву. Наслідком недостатності використовуваної вченими джерельної бази та браку безпосереднього ознайомлення з нею є домінування звуженого та викривленого розуміння розвитку порівняльно-правових досліджень другої половини XVIII – першої третини XIX ст.

3. Основними підходами до визначення об'єкта у контексті дослідження становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень, історії політичних та правових вчень, історії науки є кумулятивний і не-кумулятивний, які доцільно поєднати. Об'єктами дослідження є: розвиток комплексу теоретичного порівняльно-правового знання; роль та значення порівняльно-правового знання у становленні та диференціації юридичних наук; наукова порівняльно-правова картина світу в контексті кризи метафізичної картини світу класичної філософії.

4. Предметом даного дослідження є формування та внутрішня історія теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX ст. – як 1) сфери інтелектуального пошуку і водночас комплексу теорій, концепцій та понять щодо природи порівняльно-правового знання, його предмета, об'єктів, цілей, організації, місця в дисциплінарній структурі юридичних знань, що 2) одночасно відображають особливі світоглядні настанови, результати емпіричного порівняльного пізнання та загальний теоретичний розвиток юридичних наук у певних історичних, географічних, культурних, групових та інших межах, але 3) виокремлені у відносне ціле в результаті узагальнення і теоретизування та мають значення узгодженого фундаментального знання, що сприймалося вченими як достовірне і об'єктивна основа розвитку наукових і науково-практичних програм, формулювання загальних і спеціальних теорій нижчого рівня.

5. Передумови становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень сформувалися протягом XVI – XVIII ст. Саме ж становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень відбулося у другій половині XVIII – першій третині XIX ст. Завершення цього і початок наступного періоду пов'язані з: кризою основних наукових шкіл, трансформацією їх програм; поширенням нових шкіл; суттєвою зміною ареалу розвитку порівняльно-правових досліджень та дисциплін; соціальною кризою, осмислення якої піддало сумніву самодостатність концепції національного права. Визначений період дає змогу комплексно розглянути обраний предмет у його виникненні та діалектичному розвитку.

6. Світоглядною засадою дослідження є соціологічний різновид позитивістського праворозуміння, що виключає з системи методів пізнання метафізичні пізнавальні засоби, надає їй виразно діалектичної сутності та переважно дескриптивного, індуктивного характеру. Предметно орієнтованим і водночас уточнюючим елементом цього праворозуміння виступає філософія компаративізму як емпірично орієнтований, історичний, соціальний, плюралістичний, просторовий світогляд. Основними методологічними підходами є порівняльно-правовий і

проблемно-тематичний. Дослідження спирається на комплекс філософських, загальнонаукових методів та пізнавальні засоби окремих наук (історії права, історії політичних і правових учень, історії та соціології науки, історії порівняльного правознавства).

7. Однією з визначальних передумов становлення предмета порівняльно-правових досліджень була генеза предмета юридичних наук. Його дуалізм (природне і позитивне право) протягом століть відображав синкретичність загального вчення про право з філософією, припускав не лише несамоцінність наявних позитивних правопорядків, а й випадковість їх особливостей, підкоряв їх плюралізм моністичному метафізичному еталону. Відповідно порівняння таких випадкових явищ між собою не мало сенсу, а інформація про зарубіжне право могла мати вузьке практичне значення чи бути ілюстрацією апріорних юснатуралістичних схем.

8. Сутністю трансформації розуміння предмета правознавства від Реформації до Просвітництва була насамперед секуляризація природного права, що давало змогу його пізнання засобами філософії поза теологічною догматикою, а також визнання автономності людської волі в праві, що збільшувало значення позитивного права як сфери людської раціональності. Але лише у XVIII – на початку XIX ст. було проголошено неуніверсальний, неметафізичний, неправовий характер природного права, яке є породженням людської думки, його виведено за межі предмета правознавства. Природне право було позбавлене будь-якого позитивного змісту і стало розглядатися як негативне (визначає межі права) або як узагальнення позитивного права. Ексклюзивність позитивного права перетворила національні правопорядки на самодостатній предмет дослідження, дала змогу розглядати їх як прояви людського правового досвіду, а їх різноманіття – як невідповідне, стале явище, що потребує наукового осмислення.

9. Процес трансформації суб'єктної сфери права та об'єкта юридичних наук розпочався у XVI ст. із визнання автономності соціальної сфери буття людини та виокремлення світської етики людських відносин, що не співпадали з доктриною католицької церкви. Це поступово реалізувалося в ідеях соціальної інтеграції, формами якої є, зокрема, суспільство і держава, а також автономності соціального права. Ідеї територіальності суспільств, їх локалізації у просторі були передумовою визнання соціального і правового плюралізму в світі, рівності соціальних правопорядків. Поступове переростання соціальної філософії у соціально-політичну і соціально-правову за своєю сутністю, пов'язане з формуванням ідеї державоцентризму правового розвитку, виражається в ідеї поглинення державою суспільства, робить її та її право тотальними, але й нестабільними, позбавляючи сталого зв'язку з їх соціальною основою. Новим суб'єктом правового розвитку поступово було визнано націю, а об'єктом юридичної науки – національний правопорядок. Ідея нації як функціонального співтовариства, за своїм персональним і територіальним охопленням тотожного суспільству, вольове державотворення і правотворення якої є вираженням органічного і духовно-культурного розвитку, колективної раціональності, остаточно

поглинає в собі особу, поєднує суб'єктивну і об'єктивну волю, легітимує національну державу і право і одночасно стверджує рівність і плюралізм правопорядків.

Цьому ідейному розвитку відповідає процес становлення доктрини приватного і публічного національного права, а також соціалізації доктрини міжнародного права у XVI – XVIII ст., що засновувався, зокрема, на розширеному тлумаченні та інтерполяції доктрини римського права, її поєднанні із звичаєвим правом, а також юридизації світської етики соціальних відносин, а його принциповою засадою стало договірне узгодження індивідуальних воель. Доктрини національного публічного права і міжнародного права виступили як два боки ствердження соціальності й територіальності національних правопорядків, їх самодостатності, рівності, множинності та сутнісної єдності як ексклюзивної одиниці плюрального правового розвитку, окремого в праві.

10. Підсумком трьохсотлітнього розвитку суспільної думки в Європі (XVI – XVIII ст.) стало руйнування ідеї теоцентричного ієрархічного світу та утвердження нового, соціального світогляду – світського, горизонтального, плюралістичного і компаративістського за своєю сутністю, основними суб'єктами якого стали суспільства, нації, держави. Моністичний і тотальний світ поступово розпався на найдрібніші вольові монади – індивідів, які на його уламках сконструювали новий світ соціальних політичних і правових тотальностей, рівних і суверенних в силу наділення їх рівною і суверенною волею через позитивний суспільний договір (суспільство, держава) та суспільну свідомість (нація). Виник світ особливостей і відмінностей, що не міг бути пізнаний ані метафізичною філософією, ані природно-правовою чи догматичною правовою думкою. Методології, засновані на підходах теософії, філософії, природничих і технічних наук, виявилися недостатніми для пізнання цієї нової соціально-правової реальності, що остаточно матеріалізувалася після Французької революції та наполеонівських воєн. І саме ця когнітивна криза привела до утвердження трансформованого правознавства як позитивної суспільної науки. Одним з її конституїтивних елементів, що міг забезпечити її єдність в умовах банкрутства філософського монізму, мало стати порівняльно-правове знання.

11. Шлях до опанування нових предмета і об'єкта правознавства – порівняльне пізнання позитивної соціальної дійсності – був уже апробований раніше в науках про людину. В другій половині XVIII – на початку XIX ст. порівняльний підхід розглядався як один з основних засобів трансформації гуманітарних та суспільних наук.

12. Порівняльно-правові дослідження безпосередньо виростають з порівняльного державознавства (порівняльної статистики), до предмета якого включалися суттєві елементи і контекст функціонування права. Найяскравішим і найвпливовішим відображенням становлення передумов для появи порівняльно-правових досліджень стали праці Монтеск'є, який здійснив масштабний синтез позитивного права та правової думки різних народів, наголосив на обумовленості та нездоланності різноманіття правопорядків, запропонував оригінальне бачення

класифікації та взаємодії національних правопорядків, а також окремого, особливого і загального в правовому розвитку. Осмислення праць Монтеस्क'є стало основою для свідомого здобуття і концептуалізації порівняльного знання у правознавстві.

13. У другій половині XVIII – першій третині XIX ст. було сформовано вчення про цілі порівняльно-правових досліджень – наукові, ціннісні й практичні. До наукових цілей можна віднести: ідентифікацію своєрідних елементів національного права та його оцінку, формулювання особливого в праві та класифікацію правопорядків, визначення загального в праві. Ціннісні цілі зводилися до сприяння порозумінню, поглиблення гуманістичного світогляду, забезпечення від ідей національної виключності та зверхності. Серед практичних цілей можна виокремити: змістовне або формальне конституювання національного права; узгодження елементів складного національного правопорядку; сприяння вдосконаленню національного права за допомогою запозичення зарубіжних правових моделей, забезпечення використання іноземного права в приватно-правовій сфері та міжнародних економічних відносинах.

14. В означений період юридичне знання остаточно відокремилось від філософії, на його основі сформувалася позитивна, суспільна, емпірична юридична наука. Вчені однозначно визнали автономію науки про позитивне право, включно з формуванням власної системи понять на основі емпіричних досліджень, а також заперечили можливість природного права як власне права – через що історико-філософський та історичний напрями юридичної думки можна визнати різними боками раннього становлення позитивізму. В їх ученні відбулося поєднання емпіричного юридичного знання і правової доктрини, юридична наука була визнана окремою сферою діяльності юриста. Було також визнано, що предмет юридичної науки виходить за межі національного правопорядку і охоплює різноманіття правопорядків та їх взаємодію, вона сама на основі емпіричного пізнання створює загальне вчення про право. Тому порівняльно-правовий підхід став неунікненним, його значення для побудови юридичного знання було концептуалізовано та не викликало заперечень.

15. Поряд з ідеєю цілісності юридичної науки в досліджуваній період розвивалося й вчення про її диференціацію, розгляд її як комплексу наукових дисциплін, зокрема галузевих, загального позитивного правознавства та позитивної філософії права. При цьому частина вчених наполягала на порівняльному характері знання у межах загального позитивного правознавства чи прямо ототожнювала його з порівняльним правознавством. У цьому контексті можна стверджувати плюралізм організації порівняльно-правового знання в цей час – і як основи загального вчення про право, і як однієї чи комплексу наукових і навчальних дисциплін – порівняльного правознавства, порівняльної історії права, порівняльних галузевих юридичних дисциплін.

16. Порівняльне правознавство було вперше визначене як теоретико-методологічний підхід у 1800 р., а як наукова дисципліна – у 1810 р., і свідомо розроблялося протягом досліджуваного

періоду. Воно розглядалося як одна з основних загальноправових дисциплін, предметом якої є національні правопорядки та процеси їх взаємодії, а об'єктом – тенденції їх розвитку, визначення окремого, особливого і загального в їх елементах, що є основою для формування загального вчення про право, понять і концепцій, створення теоретико-методологічних засад для галузевих юридичних наук, право-країнознавчих дисциплін і філософії права. Питання про формування порівняльного правознавства вирішувалося практично одночасно з дисциплінарним становленням історії права, філософії права, а також принциповою трансформацією енциклопедії права. Принципи виокремлення, одночасно функціонального і дисциплінарного, порівняльного правознавства були подібними до інших порівняльних дисциплін.

17. Виникнення порівняльної (загальної) історії права пов'язане з вимогою універсалізації предмета історії права, поступовим виокремленням політико-правової проблематики в межах загальної історії. Сучасний рівень розробки джерел дає підстави датувати появу цієї дисципліни щонайпізніше 1818 р. Порівняльна історія права визначалася як окрема юридична (а також порівняльна та історична) наука, що формується на стику історії права, філософії права, порівняльного правознавства, має здобувати і узагальнювати, насамперед на основі порівняльного та хронологічного аналізу, знання про історію і сучасний стан права та правової думки різних народів, що є підставою для вироблення та уточнення понять, пізнання сутності правових явищ.

18. Формування порівняльного підходу в галузевих юридичних дослідженнях та відповідних наукових і навчальних дисциплінах чітко виокремлюється принаймні з початку XVIII ст., а перша концептуалізація відбулася у 1800 р. Активний розвиток цього підходу відбувався у першій третині XIX ст., проте наявні джерела не дають підстав однозначно стверджувати свідоме формування теоретико-методологічних засад відповідних наукових дисциплін. Це питання залишається відкритим і вимагає спеціальних досліджень.

19. Найважливішим проявом порівняльно-правового мислення вчених-юристів стало формування на тлі банкрутства універсалістських правових ідеологій того часу неметафізичної наукової картини світу – окремого, особливого і загального в правовому розвитку. Основою цієї наукової картини стала концептуалізація правової карти світу, що формується виключно з національно-державних правопорядків як окремих одиниць, територіальних і тотальних за своїм охопленням. Протягом досліджуваного періоду було розроблено дві теорії національно-державного права – соціально-вольову і органічну, що у суттєвих моментах поєднувалися як формальний і змістовний боки єдиного вчення і водночас корелювалися теорією щодо своєрідності окремого в праві.

20. Соціально-вольова теорія національного права була заснована на вимозі територіально-суб'єктної відповідності правопорядку громадянському суспільству, нації та державі, їх ототожненні щодо сучасного розвитку права, попри їх історичне і функціональне розрізнення,

переконанні, що завдяки державі національне право набуває остаточної і виразної інституційної форми і територіальності. Саме територіальність національно-державних правопорядків давала змогу виключно з них конструювати правову карту світу; соціальність волі та державність уможлилювали об'єктивацію правопорядку та «знімали в собі» особу як суб'єкта права і її суб'єктивне право, перетворювали національне право на окрему одиницю правового розвитку; також соціально-вольова природа права давала змогу проголошувати тотожність наявного з належним, що означало самодостатність та ексклюзивність позитивного правопорядку; вимога державності для національного правопорядку остаточно відокремила право від інших соціальних регуляторів; розгляд національно-державних правопорядків як заснованих на соціальній волі дав змогу вважати їх рівноцінними.

21. Органічна теорія розглядала націю як природну популяцію, водночас наділену низкою соціальних і етнокультурних характеристик та соціопсихологічною єдністю. Правотворення є частиною життя нації і постійно супроводжує її розвиток незалежно від державотворення. Це не заперечує ідеї соціальної волі, але робить останню похідною і детермінованою, одним з проявів і наслідком життєдіяльності нації, а не її конституантою, відмовляє соціальній волі й державі у самоцінності, підпорядковує собі останню. Органічна теорія більш послідовно створювала підстави для розгляду національних правових досвідів як рівних за своїм характером та індивідуальністю, а відповідних національних правопорядків – як не випадкових і тривалих у часі явищ. Вона більшою мірою передбачала не лише формальну самостійність, а й змістовну неповторність національного правового досвіду.

22. Формальна окремішність національного правопорядку, визначена, з одного боку, волею суспільства, а з іншого – міжнародним правом, не пояснювала нетотожність національних правопорядків. Постало питання про їх змістовну своєрідність – унікальні елементи та особливості їх загальних елементів. Уявлення про своєрідність спиралося насамперед на органічну теорію національного права, було похідним від неї, наголошуючи сутнісну роль саморозвитку в еволюції народу. Протягом досліджуваного періоду була обґрунтована теза про несамодостатність впливу незмінних природно-кліматичних умов і значною мірою похідних від них потреб і господарства народів. Суспільне життя розглядалося як вільне, самодетерміноване, а право – як його невід'ємний елемент у межах культурної традиції, прояв її усвідомлення і осмислення. Принциповими засадами розуміння своєрідності в праві були: історичність своєрідних елементів у національному праві, що визначається суспільним розвитком у конкретних умовах, цілком або здебільшого відмовляючи їм у субстанційності; неможливість існування абсолютно автохтонного права, несамодостатність своєрідного, відкритість правових систем до взаємодії; залежність розширення чи звуження сфери своєрідних елементів у національному праві від волі суспільства та інших чинників, можливість альтернативних варіантів розвитку цієї сфери; неможливість

цілковитого позбавлення національного права його своєрідних елементів.

23. Проголошення ексклюзивності окремих (національних правопорядків) на правовій карті світу супроводжувалося принциповим переосмисленням сутності та ролі загального в праві. Банкрутство ідей щодо можливості формалізації будь-якого загального в праві у вигляді позанаціонального правопорядку було осмислене і проголошене багатьма тогочасними вченими, які вказували на відсутність нормативного простору для нього в умовах визнання територіальності й суверенітету держав, а також на його непридатність – адже для кожної конкретної нації цей спекулятивно сконструйований правопорядок виявиться нічим та чужим одночасно. Вчені дійшли висновку щодо неможливості формалізації загального в праві поза рамками національних правопорядків: домінування є завжди сутнісно, територіально, соціально обмеженим, приводить до обмежених змістовних змін, але не може подолати окреме без його повного знищення, а міжнародне право виступає як зовнішнє ствердження національно-державного правопорядку і має лише конкретно-національне матеріальне вираження. Загальне в праві мало втілюватися у самих національно-державних правопорядках, а поза ними могло бути лише процесуальним. Учені дійшли висновку щодо неможливості змістовної тотожності (уніформності) правопорядків, а також єдиного інваріантного прогресу в правовій сфері. Відповідно немає і не може бути універсально придатного позитивного права.

24. Більш прийнятною виявилася ідея відносної змістовної подібності правопорядків. Йшлося про те, чи можлива, за умов множинності й некоординованості їх змісту, сутнісна єдність і стадіальність світового розвитку принципів позитивного права. Вчені визнали обмежену придатність, відносність ідеї такого розвитку – як тенденції до доктринальної конвергенції (поряд з тенденцією до збереження та поглиблення індивідуальності), піддавши критиці її можливі телеологічні імплікації. Засадами такого бачення були ідеї про загальне в праві, яке не має власної форми, співвідноситься лише із своєрідним у рамках окремого (національного права), а передання соціального правового досвіду є історичним і конкретним – від одного окремого до іншого.

25. Іншим підходом до вивчення загального в праві протягом досліджуваного періоду стало вчення про діалог правових систем. Учені виокремлювали дві взаємопов'язані, але відмінні сфери цього діалогу: в межах національних правових систем та між ними. Внутрішній діалог, що спирався на ідею несамодостатності своєрідних елементів національного права, полягав у ідентифікації певних елементів як змістовно загальних. Сукупність загальних та унікальних елементів національного права не є простою сумою, а являє собою боротьбу і баланс, а результат і його складові можуть бути визначені лише апостеріорі. Діалог ставав внутрішньою взаємодією своєрідних і загальних елементів, а вчені чи правотворці могли робити вибір на користь пріоритетного розвитку перших, других або обох – з розумінням неунікненності внутрішнього плюралізму національного правопорядку.

Концепція зовнішнього діалогу передбачала узагальнення процесів виникнення подібностей у праві в результаті запозичення, кореляції та суперництва правопорядків. Хоча загальний елемент може виходити з єдності біологічної, фізичної, антропологічної природи людини, але він розвивається і трансформується у процесі людської взаємодії в суспільстві та між суспільствами. При взаємодії окремих між собою вони виступають як цілісні (єдності загальних і своєрідних елементів), а її результатом є зростання ролі й обсягу загальних елементів, що не втрачають свого іманентного (у межах національних правопорядків) характеру. Загальне у цій концепції перестає сприйматися як всезагальне і незворотнє, натомість як конкретно-соціальне (поширене у певному колі правопорядків) та мінливе, як змінна сукупність взаємодій, що є насамперед не матеріальною, а процесуальною реальністю і може бути матеріалізована поза національними правопорядками лише як аналітична єдність. Водночас розвивається ідея процесуального характеру національної своєрідності в праві – як особливостей діалогу з іншими, участі у творенні епохи.

Визнання вченими неминучості національного різноманіття та нетотальності, нетрансцендентності, нематеріальності, процесуального та іманентного характеру соціального загального в праві ставило своє національне право в діалог з іншими. Цей діалог міг мати переважно позитивний (обмін досвідом) чи негативний (чуже є негативним ідентифікатором свого) характер. Але акценти не впливали на визнання того, що це є не два діалоги, а лише два боки одного діалогу, результатом якого є сприйняття сторонами (правотворцями та вченими) окремих елементів чи принципів права – загальне є конвенційним.

26. Протягом досліджуваного періоду було сформовано загальну теорію взаємодії правових систем. Засади концепцій у цій сфері є сумісними, а найбільш принципові з них співпадають: розуміння сучасних правопорядків як відкритих, неунікненності їх взаємодії й більшої чи меншої користі від неї; визнання наявності подібних проблем у різних правопорядках і відповідно припущення існування досконаліших моделей їх вирішення, що можуть бути запозичені; припущення можливості перенесення елементів права від одного правопорядку в інший без втрати їх змісту; ідея добровільної й обмеженої рецепції, що виходить з усвідомлених потреб суспільства-реципієнта та сумісності правопорядків; вимога адаптації форми запозичених елементів і кореляції їх змісту для забезпечення відповідності умовам суспільства-реципієнта; презумпція формування іманентного загального в праві в результаті історичної, конкретної, постійної взаємодії правопорядків.

27. У досліджуваній період вперше була розроблена ідея соціального особливого в праві. Це стало закономірним, випливало із суперечності між апіорним проголошенням загальності правового розвитку і вивченням конкретних механізмів взаємодії правопорядків, а також із суперечливості визначення меж етнокультурних традицій народів, що не співпадають з кордонами держав, виявлення нерівноцінних зв'язків між різними національними правопорядками. Було

розвинено теорію сім'ї правових систем як середньої і водночас максимальної можливої об'єктивної одиниці між національним правопорядком і загальнолюдським правовим розвитком, що є внутрішньо пов'язаним феноменом, існування якого матеріалізується у вигляді особливих іманентних елементів у складі національного права. Це особливе в праві, згідно з поглядами тогочасних учених, можна визначити як суму суттєвих елементів і взаємодій, що склалися історично і є загальними для певної групи правопорядків. Проблематика особливого в праві та класифікації правопорядків була виокремлена як сфера наукових знань. Найбільш розробленим підходом тут був мовно-культурний, засадами якого стали: презумпція відповідності мовно-комунікативного, духовно-культурного і правового розвитку, на основі чого теорію мовних сімей було перенесено до юридичної науки як теорію сімей правових систем; розгляд правової сім'ї як одиниці правового розвитку, що за своїми характеристиками наближається до національного правопорядку; твердження про формування правової сім'ї в результаті розділення єдиного народу з його єдиним правом на певному етапі історичного розвитку, збереження його основних характеристик і вектору розвитку похідними від нього народами та їх правопорядками; уявлення про правову сім'ю як відносно культурно відособлений простір постійної внутрішньої правової взаємодії (взаємного запозичення, конвергенції, координації), що не переростає у цілісний наднаціональний правопорядок. Окрім такого підходу, в основу визначення окремого в праві були покладені інші критерії, але відповідні ідеї виявили свою непослідовність, а також субсидіарність щодо теорії правових сімей. Їх об'єднує пошук одиниці правового розвитку, ширшої за правову сім'ю, який не був успішним і не супроводжувався конвенцією вчених.

28. Передумови становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень формувалися поступово, в контексті розвитку юридичної науки. Виникнення порівняльно-правових досліджень як цілеспрямованої діяльності вчених-юристів зумовлювалося утвердженням цих теоретичних засад, банкрутством метафізичних засад правознавства та основних універсалістських правових доктрин, становленням національно-державних правопорядків у Європі, а також впливом розвитку порівняльного знання в межах інших наук. Протягом досліджуваного періоду сформувався плюралізм організації порівняльного знання – як основи загального вчення про право, а також комплексу компаративістських наукових і навчальних дисциплін – порівняльного правознавства, порівняльної історії права, галузевих порівняльно-правових дисциплін. Для них були характерні єдині теоретичні засади здобуття, узагальнення і застосування порівняльно-правового знання. Принципові підходи до останнього в працях науковців були не лише сумісними, а й взаємодоповнюваними, виступали як різні боки одного явища. На основі теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у досліджуваній період було концептуалізовано компаративістську наукову картину світу права, елементами якої є правова карта світу, вчення про окреме, загальне та особливе у правовому розвитку, своєрідні та загальні

елементи національних правових систем, внутрішню і зовнішню взаємодію в праві, класифікацію правових систем. Залучені до дослідження документи дають змогу стверджувати різноманітність форм інституціоналізації порівняльно-правових досліджень: кафедри у багатьох європейських університетах, низка спеціалізованих наукових журналів, Бюро зарубіжного законодавства у Франції. Комплексність, послідовна реалізація, запропоновані та інституціоналізовані форми організації знання свідчать про те, що в другій половині XVIII – першій третині XIX ст. відбувся і дістав визнання процес становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень.

29. Українські мислителі та вчені зробили вагомий внесок у розвиток передумов компаративістського мислення та становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень (розвиток порівняльного підходу до пізнання права, теорії національного права, питання про його своєрідні елементи, ідеї про загальне як діалог правових систем та взаємодію в праві тощо). Їх праці є невід'ємною частиною становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у Європі.

30. Теоретичні засади порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX ст., з погляду історії політичних і правових учень, можна розглядати як концептуалізацію проблем: предмета і об'єкта порівняльно-правових досліджень, цілей порівняння права, ролі порівняння у формуванні загального вчення про право, організації/дисциплінарності загального і галузевого порівняльно-правового знання, формування порівняльно-правової наукової картини світу та похідної від неї правової карти світу, засад взаємодії правових систем. Ці проблеми стали наскрізними для порівняльно-правових досліджень протягом минулих двох століть. Конкретно-історичні відповіді на ці питання суттєво змінювалися, але основним предметом порівняльно-правових досліджень було і залишається позитивне право, а основним об'єктом – особливості національних правових систем, хоча до нього увійшли також інші типи правових систем. Цілі порівняння права як тоді, так і нині можна поділити на наукові, ціннісні та практичні, хоча нині вони більш конкретизовані. Питання про принципи формування загального вчення про право залишається дискусійним і має, як і протягом досліджуваного періоду, насамперед дві відповіді – індуктивну і дедуктивну, що й визначає ставлення до ролі порівняльно-правових досліджень: для одних дослідників порівняльно-правовий підхід є провідним у формуванні теоретичного знання, для інших – спеціальнонауковим методом, що не продукує теоретичних знань.

Суперечка щодо організації порівняльно-правового знання у 1) окрему дисциплінарну систему порівняльно-правових дисциплін (порівняльне правознавство, порівняльна / загальна історія права, галузеві порівняльно-правові дисципліни), чи 2) порівняльне правознавство і сукупність порівняльного знання у межах галузевих юридичних наук (без інституціоналізації відповідних дисциплін у їх межах), чи 3) сукупність неінституціоналізованого порівняльно-

правового знання у межах юридичних наук – триває вже понад два століття і, очевидно, триватиме й надалі. Об'єктивною і незаперечною в ній є лише наявність порівняльно-правових досліджень, що продукують специфічне порівняльно-правове знання. І протягом досліджуваного періоду, і нині компаративісти пізнають правову карту світу шляхом класифікації національних правових систем, продовжує вдосконалюватися створене тоді вчення щодо взаємодії правових систем. Отже, комплекс питань, який охоплюється поняттям «теоретичні засади порівняльно-правових досліджень», нині залишається практично тим самим, що й у період свого становлення – у другій половині XVIII – першій третині XIX століття.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальні монографії

1. *Кресін О.В.* Становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX століття: компаративна концептуалізація: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Логос, 2017. 680 с.

2. *Кресін О.В.* Порівняльне правознавство у XIX – XX століттях: проблеми становлення: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Логос, 2011. 294 с.

Розділи у колективних монографіях

3. *Kresin O.V.* Social Law Doctrine and the Genesis of Procedural Comparative Jurisprudence // The Interaction of Legal Systems: Post-Soviet Approaches / Ed. by W.E. Butler, O.V. Kresin. London: Wildy, Simmonds & Hill, Publishers, 2015. P. 12 – 47.

4. *Kresin O.V.* The periodization of comparative law: in search of an acceptable model // Foundations of comparative law: methods and typologies / Ed. by W.E. Butler, O.V. Kresin, Iu.S. Shemshuchenko. London: Wildy, Simmonds & Hill Publishing, 2011. P. 13 – 35.

5. *Кресін О.В.* Розвиток порівняльних історико-правових досліджень // Порівняльне правознавство у системі юридичних наук: проблеми методології: монографія / За ред. Ю.С. Шемшученка; кер. авт. кол. О.В. Кресін. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. С. 37 – 83.

Статті у наукових фахових періодичних виданнях України:

6. *Кресін О.В.* Виокремлення порівняльного правознавства як наукової та навчальної дисципліни у другій половині XVIII – першій третині XIX ст. // Держава і право. Зб. наук. праць. 2016. Вип. 74. С. 452-463.

7. *Кресін О.В.* Питання про наукові цілі порівняння в правознавстві Західної і Центральної Європи в другій половині XVIII – першій третині XIX ст. // Держава і право. Зб. наук. праць. 2016. Вип. 73. С. 3-18.

8. *Кресін О.В.* Питання про практичні цілі порівняння в правознавстві Західної і Центральної Європи в другій половині XVIII – першій третині XIX ст. // *Публічне право.* 2016. № 4. С. 191-200.

9. *Кресін О.В.* Ідея суспільного договору та конструювання соціальних держави і права у західноєвропейській думці другої половини XVI – початку XVIII ст. // *Правова держава.* Зб. наук. праць. 2016. Вип. 27. С. 125-139.

10. *Кресін О.В.* Ідея нації, соціальна трихотомія і розвиток плюралістичного правового світогляду // *Правова держава.* Зб. наук. праць. 2015. Вип. 26. С. 409-423.

11. *Кресін О.В.* Наукова і філософська революції XVI ст., Ж. Боден та ідея суспільства у контексті становлення плюралістичного правового світогляду // *Порівняльно-правові дослідження.* 2014. № 2. С. 31-64.

12. *Кресін О.В.* Становлення та розвиток порівняльно-правових досліджень // *Право України.* 2014. № 5. С. 236-249.

13. *Кресін О.В.* Міжнародна академія порівняльного права // *Право України.* 2013. № 3-4. С. 474-481.

14. *Кресін О.В.* Шарль Луї де Монтеск'є і передісторія порівняльного правознавства // *Право України.* 2012. № 6. С. 262-275.

15. *Кресін О.В.* Ж.Л.Е. Лермін'є: формулювання порівняльного підходу до пізнання права // *Право України.* 2012. № 8. С. 306-326.

16. *Кресін О.В.* Ж.Л.Е. Лермін'є як теоретик і викладач порівняльного законодавства // *Порівняльно-правові дослідження.* 2012. № 1-2. С. 30-58.

17. *Кресін О.В.* Теоретико-методологічні проблеми порівняльного пізнання права у працях В. Богішича // *Право України.* 2014. № 10. С. 227-234.

18. *Кресін О.В.* Внесок В.Н. Денисова в розробку проблем порівняльного правознавства // *Порівняльне правознавство.* 2012. № 3-4. С. 542-547.

19. *Кресін О.В.* Формування теоретико-методологічних засад порівняльного правознавства у працях П.Й.А. фон Фейєрбаха // *Право України.* 2012. № 1-2. С. 380-394.

20. *Кресін О.В.* Виникнення та рання історія порівняльного правознавства // *Порівняльне правознавство.* 2012. № 1-2. С. 332-345.

21. *Kresin O.V.* Rene David, one of the most prominent scholars in the field of comparative law // *Law of Ukraine.* 2011. № 1. P. 271-273.

22. *Кресін О.В.* Ювілей Міжнародної асоціації юридичних наук і питання про внесок ЮНЕСКО у розвиток порівняльного правознавства // *Порівняльно-правові дослідження.* 2011. № 1. С. 24-42.

23. *Кресін О.В.* П. Фейєрбах і питання про генезу порівняльного правознавства // *Порівняльно-правові дослідження.* 2011. № 2. С. 22-28.

24.Кресін О.В. Питання щодо періодизації розвитку порівняльного правознавства // Право України. 2011. № 9. С. 247-265.

25.Кресін О.В. Критерії при вивченні генези порівняльного правознавства // Право України. 2011. № 8. С. 330-343.

26.Кресін О.В. Соціологічний напрям у порівняльному правознавстві у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // Порівняльно-правові дослідження. 2007. № 1-2. С. 44-50.

27.Кресін О.В. Мартиненко Петро Федорович // Порівняльно-правові дослідження. 2006. № 2. С. 192-200.

28.Кресін О.В. Тарановський Ф.В. Максимейко М.О. // Порівняльно-правові дослідження. 2006. № 1. С. 201-205, 206-208.

29.Кресін О.В. Розвиток порівняльного правознавства в Україні в межах школи соціологічного позитивізму // Право України. 2006. № 5. С. 162-166.

30.Кресін О.В. Розвиток порівняльного правознавства в Україні в межах історичної школи права // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2006. № 4. С. 90-96.

31.Кресін О.В. Цивілізаціоністський напрям у порівняльному правознавстві // Держава і право. Зб.наук.праць. 2006. Вип.31.С.476-482.

32.Кресін О.В. Розвиток методології порівняльного правознавства: історичний аспект // Право України. 2006. № 2. С. 128-130.

33.Кресін О.В. Проблема інституціоналізації порівняльно-правових досліджень у сучасній Україні // Судова апеляція. 2006. № 1. С. 111-123.

34.Кресін О.В. Функціональний підхід у порівняльному правознавстві // Держава і право. Зб. наук. праць. 2005. Вип. 30. С. 536-541.

35.Кресін О.В. Методологія та інституціоналізація порівняльних історико-правових досліджень у радянський період // Держава і право. Зб. наук. праць. 2005. Вип. 29. С. 691-698.

36.Кресін О.В. Перспективи розвитку порівняльного правознавства в Україні // Правова держава. Зб. наук. праць. 2003. Вип. 14. С. 438-443.

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях:

37.Кресін О.В. Origins of the idea of social international law (XVI – XIX centuries) // Jus Gentium. 2016. Vol. 1. № 1. P. 33-52.

38.Кресін А.В. Дискуссия исторической и историко-философской школ: вопрос о социальных и компаративных основаниях права и юридической науки // Вестник Ун-та им. О.Е. Кутафина (МГЮА). 2016. № 3. С. 84-102.

39.Кресін А.В. Немецкая философия национального права в конце XVIII - начале XIX в. и трансформация юридической науки // Науч. Ежегодник Ин-та философии и права УрО РАН. 2014. Т. 14. Вып. 3. С. 197-209.

40. *Кресин А.В.* Международные конгрессы сравнительного права как форма организации научных исследований // Сравнительные правовые и политические исследования. 2014. Т. 2. Вып. 1 (3). С. 1-14.

41. *Kresin O.V.* Genesis of Comparative Jurisprudence in German Universities // Journal of Comparative Law. 2013. Vol. VIII, № 1. P. 232-246.

42. *Kresin O.V.* The Conceptual Foundations of Comparative Jurisprudence: The Contributions of J.L.E. Lerminier // Journal of Comparative Law. 2012. Vol. VII. № 1. P. 1-25.

Публікації, які додатково відображають результати дослідження:

43. *Кресин О.В.* Порівняльне правознавство: Вітчизняні та зарубіжні спеціалізовані центри дослідження і викладання: Довідник. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2005. 192 с.

44. *Порівняльне правознавство. Порівняльна політологія. Систематичний бібліографічний покажчик.* Київ: Ін-т держави і права НАН України, 2002. 312 с. (керівник кол. упоряд., співред.).

45. *Кресин О.В.* Елементи методики порівняльно-правового аналізу в європейській правовій думці другої половини XVIII – першої третини XIX ст. // Міжнародний конгрес європейського права: Зб. наук. праць. – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 215-219.

46. *Кресин А.В.* Классификация правопорядков на правовые семьи в европейской юридической науке 2-й половины XVIII - 1-й трети XIX в. // Служение праву: Сб. статей. Москва: Проспект, 2017. С. 506-524.

47. *Кресин О.В.* Питання про виокремлення галузевих порівняльно-правових дисциплін у європейській науці другої половини XVIII – першої третини XIX ст. // Ефективність норм права: Зб. наук. праць. Матеріали наук. конф. Київ: Ніка-центр, 2016. С. 267-270.

48. *Кресин О.В.* Форми організації порівняльно-правового знання у першій третині XIX ст. // Правові системи сучасності: взаємодія та конфлікти: міжнар. круглий стіл. Одеса: Фенікс, 2016. С. 29-36. URL: <http://eurolaw.org.ua>

49. *Кресин О.В.* До питання про внесок В.М. Корецького у розвиток методологічних засад порівняльного правознавства // Міжнародний правопорядок: сучасні проблеми та їх рішення: зб. матеріалів наук. конф. Львів: СПОЛОМ, 2015. С. 217-219.

50. *Кресин О.В.* Філософія права і філософія порівняльного правознавства: деякі міркування // Сучасні проблеми порівняльного правознавства: зб. наук. праць. Ужгород-Київ: Говерла, 2015. С. 21-24.

51. *Кресин О.В.* Компаративізація німецької юридичної освіти в першій третині XIX ст.: перша модель європеїзації після краху *ius commune* // Європеїзація української юридичної освіти: Матеріали наук. конф. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2015. С. 46-49.

52. *Кресин О.В.* Національне і наднаціональне в праві у баченні Монтеस्क'є // Правові

проблеми цивілізаційного вибору України: Матеріали наук. конф. Одеса: Фенікс, 2015. С. 48-52.

53. *Кресін О.В.* Лютер і Макіавеллі: пошук виправдання, сенсу й етичної автономії соціального буття // Філософія порівняльного правознавства: зб. наук. праць. Київ; Львів: Ліга-прес, 2015. С. 240-272.

54. *Кресін О.В.* Зрозуміти Патрика Гленна // Порівняльно-правові дослідження. 2014. № 2. С. 247-253.

55. *Кресін О.В.* Позитивізація німецької юридичної освіти у першій половині XIX ст. // Людина, суспільство, держава: правовий вимір в сучасному світі: Матеріали наук. конф. Київ: Нац. авіац. ун-т, 2014. С. 300-303.

56. *Кресін О.В.* Кант і ідея позитивного національного права // Правові проблеми цивілізаційного вибору України: Матеріали круглого столу. Одеса: Фенікс, 2014. С. 32-36.

57. *Kresin O.V.* International Academy of Comparative Law: Development of Scientific Principles and Values // "The Best in the West". Educator, Jurist, Arbitrator: Liber Amicorum in Honour of W. Butler. London: Wildy, 2014. P. 262-276.

58. *Кресін О.В.* Видатний юрист-компаративіст М.М. Ковалевський // Право України. 2013. № 3-4. С. 499-503.

59. *Кресін А.В.* К вопросу о сравнительном подходе к познанию права и идее "театра права" в трудах Лейбница // Ştiinţa juridică universitară în contextul promovării valorilor europene. Conf. ştiinţ. Кишинів, 2013. С. 378-382.

60. *Кресін О.В.* Міжнародні центри порівняльного правознавства // Правові системи сучасності: Навч. посібник. Київ: Юрид. думка, 2012. С. 415-426.

61. *Кресін О.В.* Рецензія на книгу В. Лафітського «Порівняльне правознавство в образах права» // Порівняльне правознавство. 2012. № 1-2. С. 353-359.

62. *Кресін О.В.* Питання щодо розвитку викладання порівняльного правознавства у діяльності ЮНЕСКО і Міжнародного комітету порівняльного права // Порівняльне правознавство: досвід і проблеми викладання: зб. наук. праць. Київ: Ун-т «Україна», 2011. С. 72-81.

63. *Кресін О.В.* Питання про ціннісний потенціал порівняльного правознавства у процесі створення Міжнародного комітету порівняльного права // Проблеми порівняльного правознавства: зб. тез. Київ; Львів: ЛьвДУВС, 2011. С. 10-14.

64. *Кресін О.В.* XVIII міжнародний конгрес порівняльного права // Право України. 2011. № 1. С. 318-321.

65. *Kresin O.V.* Towards the question of comparative law genesis // American University International Law Review. 2011. Vol. 26. № 4. P. 960.

66. *Кресін О.В.* Науковий та ціннісний потенціал порівняльного правознавства // Європейське право та порівняльне правознавство: зб. статей. Київ-Шамборі: Логос, 2010. С. 150-157.

67.Кресін О.В. Проект паспорту спеціальності «Порівняльне правознавство» // Актуальні проблеми юридичної науки: зб. тез наук. конф. Ч. 1. Хмельницький, 2010. С. 138-139.

68.Кресін О.В. Проблеми викладання порівняльного правознавства та порівняльного конституційного права в Україні // Юридична освіта в Україні. 2009. № 1. С. 36-39.

69.Кресін О.В. Порівняльне правознавство // Енциклопедія цивільного права України. Київ: Ін Юре, 2009. С. 621-623.

70.Кресін О.В. Передмова // Порівняльне правознавство: Антологія української компаративістики XIX-XX ст. Київ: Логос, 2008. С. 5-38.

71.Кресін О.В. Іванішев Микола Дмитрович // Видатні компаративісти: Творчий шлях, ідеї, праці. Київ: Логос, 2007. С. 30-37.

72.Кресін О.В. Функціоналістський та цивілізаціоністський напрями в сучасній українській юридичній компаративістиці // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: зб. наук. статей. Київ: Логос, 2006. С. 125-135.

73.Кресін О.В. Інституціоналізація порівняльного правознавства та порівняльних історико-правових досліджень в Україні до 90-х років XX ст. // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали наук. конф. Львів, 2006. С. 470-472.

74.Кресін О.В. Наукові інститути, центри міжнародного та порівняльного права іноземних держав // Законотворчість: Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним та європейським правом: Зб. матеріалів. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2005. С. 172-181.

75.Кресін О.В. Особливості розвитку порівняльного правознавства в Україні // Шляхи євроінтеграції України. Зб. матеріалів наук. конф. Київ, 2004. С. 218-220.

76.Кресін О.В. Порівняльне правознавство в Україні: сучасна проблематика та перспективи розвитку // Міжнародне право і національне законодавство. Зб. наук. праць. Вип. 3. Київ, 2003. С. 52-58.

АНОТАЦІЇ

Кресін О.В. Становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX ст.: компаративна концептуалізація. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків, 2017.

У дисертації уперше комплексно розглянуто передумови, контекст появи і генезу теоретичних засад порівняльно-правових досліджень, а також їх ранню інституціоналізацію. Серед

передумов становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень виокремлено формування предмета і об'єктів юридичних наук, розвиток порівняльного підходу в науках про людину. Автор доводить, що у зв'язку з виокремленням і водночас інтеграцією юридичної науки у другій половині XVIII – на початку XIX ст. відбулася диференціація синкретичного знання і формування вчення про порівняння в праві, його цілі, роль як основи загального вчення про право і можливість виокремлення порівняльно-правових наукових дисциплін. Результатом осмислення порівняльно-правового знання стало формування компаративістської наукової картини світу – вчення про національне право, його своєрідні й загальні елементи, взаємодію національних правопорядків, іманентність і процесуальність загального, характеристики особливого в правовому розвитку. Така наукова картина світу стала підставою для класифікації правових систем і формування правової карти світу.

Ключові слова: порівняльно-правові дослідження, порівняльне правознавство, порівняльна історія права, національне право, взаємодія правових систем, класифікація правових систем, правова сім'я.

Кресин А.В. Становление теоретических оснований сравнительно-правовых исследований во второй половине XVIII – первой трети XIX веков: компаративная концептуализация – Квалифицированный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого. Харьков, 2017.

В диссертации впервые комплексно рассмотрены предпосылки, контекст появления и генезис теоретических оснований сравнительно-правовых исследований, а также их ранняя институционализация. Среди предпосылок становления теоретических оснований сравнительно-правовых исследований автор выделил формирование предмета и объектов юридических наук, развитие сравнительного подхода в науках о человеке. Показано, что в связи с выделением и одновременно интеграцией юридической науки во второй половине XVIII – начале XIX вв. произошли дифференциация синкретического знания и формирование учения о сравнении в праве, его целях, роли как основы общего учения о праве и возможности выделения сравнительно-правовых дисциплин. Результатом осмысления сравнительно-правового знания стало формирование компаративистской научной картины мира – учения о национальном праве, его своеобразных и общих элементах, взаимодействии национальных правопорядков, имманентности и процессуальности общего, характеристиках особенного в правовом развитии. Такая картина мира стала основанием для классификации правовых систем и формирования правовой карты мира.

Ключевые слова: сравнительно-правовые исследования, сравнительное правоведение, сравнительная история права, национальное право, взаимодействие правовых систем, классификация правовых систем, правовая семья.

Kresin O.V. Formation of the comparative legal studies theoretical foundations in the second half of XVIII – the first third of XIX centuries: Comparative conceptualization - Qualification thesis as a manuscript.

Thesis for achieving a degree of Doctor of Legal Sciences in specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Studies. Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kharkiv, 2017.

The thesis based on the rethinking of known and adding into scientific circulation of many unknown sources first comprehensively examined the preconditions, context of appearance and genesis of the comparative legal studies theoretical foundations, and their early institutionalization. Among the preconditions of the comparative legal studies theoretical foundations formation singled out the shaping of the subject and object of legal sciences. The fact that natural law as the actual law disappeared from the subject of law before the early XIX century and positive law began to be seen as a self-contained, for the first time provided comparative legal research with special meaning, and determination of national legal orders as units of legal development provided these studies with objective – national law's cognition and improving. One of the preconditions for the formation of the theoretical foundations of comparative legal studies became the development of the comparative approach in the human sciences, but in the context of this study it is taken in a "removed" mode: comparative knowledge dual identity as the basis of sciences development and at the same time the base for the formation within them comparative disciplines, and critical mass accumulation of syncretic political-economic-historical-legal knowledge within the general history, cameralistics and comparative state science (comparative statistics).

The author argues that due to the singling and at the same time the integration of legal science in the second half of XVIII – early XIX centuries there had been a differentiation of that syncretic knowledge and the formation of the teaching on the comparison of law, its objectives, role as the general teaching on law basis and the possibility of comparative legal disciplines (comparative jurisprudence, comparative legal history, comparative branch legal disciplines) singling. They had common theoretical foundations of gaining, synthesis and application of comparative legal knowledge. The principal approaches to the latter in the writings of scholars were not only compatible but also complementary, served as different sides of the same phenomenon. Different kinds of comparative legal knowledge institutionalization are examined – specialized cathedras in different universities and scholarly journals, Office of Foreign Legislation in France are examined.

The result of the comparative legal knowledge comprehension became the formation in that period

comparative scientific world-view – the teaching on national law, its peculiar and general elements, the interaction of national legal orders, immanent and procedural character of General, characteristics of Special in the legal development. This scientific world-view, in turn, became the basis for the classification of legal systems and legal map of the world construction.

Key words: comparative legal studies, comparative jurisprudence, comparative law, comparative legal history, national law, interaction of legal systems, classification of legal systems, legal family.

Підписано до друку 18.09.2017 р. Формат 60x90/16

Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.

Умовн. друк. арк. 1,7. Облік. – вид. арк. 1,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 1736.

Друкарня

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

61024, Харків, вул. Пушкінська, 77